

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ РОБОТИ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

PROBLEM ISSUES OF THE RESTORATION OF THE WORK OF MILITARY COURTS UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE IN UKRAINE

Дурач О.А., суддя, голова

Великоновосілівський районний суд Донецької області

В даній статті досліджено основні питання відновлення роботи військових судів в умовах дії воєнного стану. Виявлено складні моменти, досліджено їх природу та запропоновано можливі шляхи їх вирішення. Актуальність обраної теми обумовлюється її новизною, наявністю різних, діаметрально протилежних, наукових точок зору, поглядів щодо необхідності відновлення роботи військових судів в Україні. З одного боку, до початку воєнних дій у Державі, на сході України, існувала ілюзія щодо непотрібності військової підготовки громадян, збройних сил, військової юстиції, військових судів. Проведення на Сході України антитерористичної операції, подальше вторгнення ворога на територію Держави 24.02.2022 р. змусило переосмислити необхідність у таких інституціях. Одним з визначальних факторів ефективної діяльності Збройних Сил України є налагоджена структура військової юстиції, до складу якої на сьогоднішній день входить військова прокуратура, яка здійснює процесуальне керівництво під час розслідування військових кримінальних правопорушень, підтримує обвинувачення у суді. Але таку конструкцію саму по собі не можна вважати достатньо ефективною під час встановлення, досудового розслідування та підтримання обвинувачення у суді у сфері військових кримінальних правопорушень, оскільки єдиним логічним, передбаченим Кримінально-процесуальним кодексом України, наслідком після вчинення вказаних дій є передача справи до суду, який буде здійснювати швидкий, справедливий та неупереджений розгляд вказаних справ. При цьому суд повинен мати відповідний фах, достатню компетенцію для прийняття правильних та обґрунтованих рішень. Отже фактично військові суди можна вважати важливою та необхідною складовою становлення військової юстиції в Україні у післявоєнний час. Відсутність такої складової військової юстиції призведе до нестабільності всієї конструкції, можливості її поступової руйнації.

Таким чином, наголошуючи на необхідності відновлення роботи військових судів, вважаю за необхідне висвітлити можливості їх відновлення і саме у період дії воєнного стану.

Ключові слова: воєнний стан, військових судів, відновлення, правосуддя, воєнні дії.

This article examines the main issues of resuming the work of military courts under martial law. Difficult issues have been identified, their nature has been explored, and possible solutions to them have been proposed. The relevance of the chosen topic is determined by its novelty, the presence of different, diametrically opposed scientific points of view, views on the need to resume the work of military courts in Ukraine. On the one hand, before the outbreak of hostilities in the State in the East of Ukraine, there was an illusion about the unnecessaryness of military training of citizens, armed forces, military justice, and military courts. The conduct of an anti-terrorist operation in the East of Ukraine, the further invasion of the enemy into the territory of the State on February 24, 2022, forced us to rethink the need for such institutions. One of the determining factors for the effective operation of the Armed Forces of Ukraine is the well-established structure of military justice, which today includes the military prosecutor's office, which provides procedural guidance during the investigation of military criminal offenses and supports the prosecution in court. But such a design in itself cannot be considered sufficiently effective in establishing, pre-trial investigation and maintaining charges in court in the field of military criminal offenses, since the only logical consequence, provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine, after the commission of these actions is the transfer of the case to the court, which will carry out a quick, fair and impartial consideration of these cases. In this case, the judge must have the appropriate qualifications and sufficient competence to make correct and informed decisions. So, in fact, military courts can be considered an important and necessary component of the formation of military justice in Ukraine in the post-war period. The absence of such a component of military justice will lead to instability of the entire structure and the possibility of its gradual destruction.

Thus, noting the need to resume the work of military courts, I consider it necessary to highlight the possibilities of their restoration during the period of martial law.

Key words: martial law, military courts, restoration, justice, military action.

В умовах дії воєнного стану актуальною постала проблема відновлення роботи військових судів в Україні. Не зупиняючись на причинах ліквідації даних судів, відзначаю, що внаслідок реалізації положень вказаних Закону та концепції протягом 2010–2012 рр., Указом Президента України від 14.09.2010 року «Про ліквідацію військових апеляційних та військових місцевих судів» було прийнято рішення, зокрема щодо ліквідації військових судів як економічно обтяжливого та недоцільного інституту державної влади в умовах незначної криміногенної ситуації в Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до чинного законодавства [1].

Законом України «Про судоустрій та статус судів» визначено, що справи, які раніше розглядалися військовими судами гарнізонів, мають розглядатися судами загальної юрисдикції першої інстанції, а справи, що були віднесені до компетенції апеляційних військових судів, за новим Законом мали розглядатись в апеляційних судах загальної юрисдикції.

На теперішній час, можна спостерігати значну кількість кримінальних та адміністративних правопорушень у військовій сфері, якими є і кримінальні правопору-

шення, визначені Розділом XIX Кримінального кодексу України Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), військові адміністративні правопорушення, передбачені главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також кримінальні та адміністративні правопорушення, вчинені військовими у інших сферах. Крім того, збільшується кількість скарг у сфері адміністративного судочинства про порушення прав військовозобов'язаних, військовослужбовців. Так, на розгляді у судах першої інстанції перебували провадження за категорією Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) (ст. ст. 402–435, 232–236, 238, 240–241, 243–263): у 2018 році кількість проваджень – 5 287; у 2019 році – 5466; у 2020 році – 4913; у 2021 році – 5 199; у 2022 році – 5559; у 2023 році – 9087.

Як вбачається з Інформації, наданої Офісом генерального прокурора, за категорією Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) за 2013 рік до суду направлено 265 проваджень; у 2014 році – 904; у 2015 році – 3139; у 2016 році – 3420; у 2017 році – 3572; у 2018 році – 2505; у 2019 році – 2701;

у 2020 році – 1842; у 2021 році – 2009; у 2022 році – 2822; у 2023 році – зареєстровано кримінальних правопорушень 30472, направлено до суду 2719; за січень-серпень 2024 р. зареєстровано кримінальних правопорушень 48855, направлено до суду 1820 проваджень.

Крім того, збільшується кількість скарг у сфері адміністративного судочинства про порушення прав військовозобов'язаних, військовослужбовців.

Вказане потребує відповідного реагування з боку судової системи. Але звісно, підхід до моделювання схеми відновлення роботи військових судів має бути конструктивним та обов'язково повинна враховуватись кількість проваджень, наявний кадровий потенціал, матеріальний стан Держави.

На теперішній час точаться багато дискусій з приводу можливості чи неможливості відновлення роботи військових судів саме у період дії воєнного стану. Багато думок збігаються на тому, що так, відновлення роботи таких судів є потрібним та нагальним, але для цього потрібно вносити зміни до Конституції України, що в умовах воєнного стану неможливо. Але, з огляду на стан судової системи, кількість суддівських кадрів та проваджень місцевих загальних судів, які на сьогодні розглядають адміністративні (про адміністративні правопорушення) та кримінальні провадження у військовій сфері, беручи до уваги недостатність суддівських кадрів, навантаження на суддю, не забуваючи про особливості розгляду військових правопорушень та правопорушень, вчинених військовими, якими є перш за все оперативність розгляду, що буде підтримувати військову дисципліну, а також збереження доказової бази (обвинувачені, потерпілі, свідки є діючими військовими, перебувають на військових завданнях), можна сказати, що відновлення роботи військових судів має відбуватися саме на сучасному етапі, навіть в умовах воєнного стану, і тоді можна говорити про актуальність відновлення роботи військових судів.

Пропоную все ж таки визначити певний алгоритм відновлення роботи військових судів, які би не потребували внесення змін до Конституції України.

Ткачук О. С. у своїх дослідженнях [2, 3] відзначив, що у світі сформувалося три основних підходи до питання про механізм реалізації правосуддя в умовах збройних сил. Це дозволяє виділити три групи країн за їх ставленням до вказаної проблеми. Першу групу утворюють країни, де діяльність військових судів по розгляду кримінальних справ обмежена періодом воєнного часу (Австрія, Німеччина, Португалія). У мирний час вони можуть утворюватися лише при військах за кордоном. Друга група країн має у мирний час так звану змішану юрисдикцію. У них при загальних судах на постійній основі функціонують спеціалізовані військові структури (палати, відділи, ради, офіси). Третій підхід мають країни, в котрих військові суди діють як самостійні органи влади в мирний і в мирний, і у воєнний час. Таких країн переважна більшість. Багато з них мають розвинуті демократичні інститути, як, наприклад, Велика Британія, США, Канада. До цієї групи належать Китай, країни Латинської Америки та практично всі колишні радянські республіки.

Існують погляди, що для ситуації війни, зокрема, гібридної, доцільно прийняти окремий закон, який би тимчасово виводив військові суди із системи загальної юрисдикції і визначав їх як спеціалізовані. До речі, в більшості європейських країн військові суди відносяться саме до спеціальних. Головна мета цього закону – створити гнучку систему адаптації військового правосуддя до рівня загроз безпеці держави воєнного часу. Такий закон, зокрема, може включати створення інституту тимчасового призначення, звільнення та переведення військових суддів за спрощеною процедурою, можливість оперативно адаптувати мережу військових судів залежно від зміни дислокації військових формувань [4].

Натомість, існує і інша думка, яка також заслуговує на увагу. Україна історично належить до країн зі спеціальним військовим правосуддям, яке діє на постійній основі.

Країни загального права рухаються в напрямку створення системи постійних військових судів. Є переконання, що якщо військовий суд покращує гнучкість системи військової юстиції, то така система сумісна з міжнародними стандартами прав людини.

Отже, враховуючи організацію роботи судової системи в Україні, навантаження судів загальної юрисдикції, складність та необхідність найбільш оперативного вирішення проваджень (як кримінальних, так і адміністративних) у сфері військових правопорушень, більш ефективним можна вважати створення військових судів на постійній основі.

Ст. 125 Конституції України, визначає, що судоустрій в Україні будується за принципами територіальності та спеціалізації і визначається законом.

Суд утворюється, реорганізовується і ліквідується законом, проект якого вносить до Верховної Ради України Президент України після консультацій з Вищою радою правосуддя.

Верховний Суд є найвищим судом у системі судоустрою України.

Відповідно до закону можуть діяти вищі спеціалізовані суди.

З метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Створення надзвичайних та особливих судів не допускається [5].

З огляду на специфіку проваджень, які би доцільно було віднести до компетенції військового суду, а саме розгляд кримінальних правопорушень, визначених Розділом XIX Кримінального кодексу України, кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення), військові адміністративні правопорушення, передбачені главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення, кримінальні та адміністративні правопорушення, вчинені військовими у інших сферах, а також у сфері адміністративного судочинства про соціальний захист прав військовозобов'язаних, військовослужбовців, цілком можливо вважати, що військові суди є спеціалізованими судами. З огляду на те, що під час розгляду проваджень, судді керувалися би нормами кримінального закону, кримінального процесу, кодексу України про адміністративні правопорушення, кодексу Адміністративного судочинства, та, додатково військовими Статутами, вважаю, що військовий суд мав би бути судом загальної юрисдикції, поєднуючи елементи кримінальної, адміністративної юрисдикції та юрисдикції про адміністративні правопорушення. Але, з огляду на спеціальний суб'єкт відносин, які регулювалися би військовим судом (військовослужбовці, у тому числі військовослужбовці Державної прикордонної служби України, військовослужбовці інших військових формувань створених відповідно до законів України, а також військовозобов'язані та резервісти під час проходження ними зборів), галузь права, яка їх регулює (кримінальне право, адміністративне право), по суті такі суди слід було би віднести до спеціалізованих у сфері здійснення військової юрисдикції. Таким чином, доцільно залишити дані суди саме у системі судів загальної юрисдикції.

Також нерозкритим залишається питання, чи можна вважати військовий суд надзвичайним або особливим?

У справі про Римський Статут, у Висновку від 11 липня 2001 року № 3-в/2001 Конституційний Суд України зазначив, що:

«...Міжнародний кримінальний суд не може бути віднесений до надзвичайних і особливих судів, створення яких не допускається відповідно до частини п'ятої

статті 125 Конституції України. Надзвичайними і особливими судами за змістом цієї статті є, по-перше, не міжнародні, а національні суди, по-друге, суди, створені для підміни звичайних судів, які належним чином не дотримують встановлених законом процедур».

Таким чином, беручи до уваги наведене тлумачення у сукупності з положеннями ст. 125 Конституції України, яка визначає загальні параметри судустрою в Україні, та ст. 3 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», виходить, що надзвичайні і особливі суди мали б володіти такими ознаками:

– це національні суди, створені поза єдиною системою судоустрою для підміни звичайних судів;

– це суди, які створені в будь-який інший спосіб, ніж передбачений Конституцією України;

– це суди, які не дотримуються встановлених законом процедур, а розглядають справи відповідно до інших, спеціально розроблених для них правил та процедур;

– це суди, щодо яких Верховний Суд не є найвищим судом [6].

Запропонована модель військового суду такими ознаками не володіє, а тому військовий суд в жодному разі не можна вважати надзвичайним або особливим.

Підсумовуючи наведене, виходячи з мети, поставленої автором для дослідження, можна зробити наступні висновки. Відновлення роботи військового суду в нашій державі є необхідним та нагальним, особливо зараз, у період дії воєнного стану. Для відновлення роботи такого суду фактично не існує правових заборон, оскільки такий суд не є надзвичайним та не може бути особливим. Якщо вважати військовий суд спеціалізованим та залишити його в мережі судів загальної юрисдикції, додаткові зміни до Конституції України не потрібні та, за наявності волі законодавця, така модель військового суду реальною та може бути запропонована у період дії воєнного стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Постанова Верховної Ради України від 11.10.1991 Про Концепцію оборони та будівництва Збройних Сил України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1991 № 51, С. 729.
2. Ткачук О. Міжнародний досвід реалізації судової влади у збройних силах. *Право України № 10*, 2006. С. 108-109.
3. Ткачук О. Військові суди України як складова частина судів загальної юрисдикції. *Право України № 4*. 2006. С. 117-119.
4. Дегтяр Р.О., Пахомов В.В. Військові суди. Чинники розвитку юридичних наук у XXI столітті: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції Дніпро, 4-5 листопада 2016 р. *Дніпро: ГО «Правовий світ»*, 2016. С. 173-176.
5. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 29.10.2024 р.).
6. Олександр Марусяк Чи відповідає Конституції України Вищий антикорупційний суд? *Реанімаційний пакет реформ*. 08.10.2020. URL: <https://rpr.org.ua/news/chy-vidpovidaie-konstytutsii-ukrainy-vyshchyu-antykoryuptsiynyy-sud/> (дата звернення 29.10.2024 р.).